

ВІДГУК

офіційного опонента на кандидатську дисертацію

Ільїної Оксани Василівни

«Формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності»,

подану на здобуття науково ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Актуальність теми дослідження. Умови модернізації професійної освіти сьогодення вимагають змін не тільки у громадянському, суспільному житті, а й в освітньому просторі сучасної України. Реформування відбувається на всіх ланках педагогічної освіти: дошкільній, початковій, середній і вищій. Значної уваги заслуговує питання навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами. Перебудова освітнього простору обумовлена не тільки змінами у законодавстві, а й перегляді ставлення до змісту та організації освітньої діяльності. Увага до розвитку інклюзивного навчання вимагає більш уважного ставлення до підготовки майбутніх педагогів. Адже, саме професійна майстерність учителя, його психологічна готовність до виконання професійних зобов'язань є запорукою ефективності навчання учнів з відхиленнями в психофізичному розвитку.

Виховання дитини в системі спеціальної освіти має свої особливості, тому нероздільно пов'язане зі спеціальним навчанням та корекційною роботою.

Учитель у цій ситуації, знаходиться в процесі безперервного пошуку індивідуальних методів, форм і засобів взаємодії для ефективної допомоги дитині з особливими освітніми потребами. Розуміючи цілісність процесу розвитку дитини, значимість співробітництва (взаємодії) з ним, вчитель спеціальної установи повинен вміти створити умови довірливих відносин. Саме тому, дисертаційна робота Ільїної О.В. є актуальним науковим доробком, адже присвячена важливим питанням фахової всебічної підготовки фахівців спеціальної та інтегрованої освіти до роботи з дітьми з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, а саме формуванням психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності.

Відомо, що самовизначеність та психологічна зрілість особистості проявляється в усвідомленому виборі, в прагненні зайняти власну, достатньо незалежну позицію в системі професійних відносин, але дискусійними залишаються питання про те, в якому часовому інтервалі протікає погоджена взаємодія особистості з вибраною нею діяльністю. Адже, така взаємодія, з одного боку, пов'язана з організацією, проектуванням, плануванням і управління діяльністю майбутніх учителів на робочому місці, а з другого боку, сама особистість не завжди підготовлена до вибраної нею педагогічної діяльності [9]. У особистості виникають розбіжності в уявленнях про професію вчителя-дефектолога, ортопедагога-реабілітолога і про свою роль в підготовці до педагогічної діяльності, реалізацію мети і власних індивідуально-психологічних можливостей. Результати аналізу наукових досліджень, в яких вченими розкрито причинно-наслідкові зв'язки, що забезпечують взаємодію і взаємопідтримку між окремими індивідуальними властивостями, що створюють професійно-орієнтовану індивідуальну цілісність особистості,

дозволили простежити важливі закономірності розвитку індивідуальних рис особистості. Розвиток кожної риси – це своєрідний шлях, який відіграє особливу роль у професійній діяльності майбутнього вчителя ортопедагога-реабілітолога. У зв'язку з цим зростає увага до вивчення основ формування у студентів педагогічного університету психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності.

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірності.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження Ільїної О.В. Формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності дає підстави зазначити, що в ньому вперше: 1) визначено структурні компоненти формування психологічної готовності студентів, майбутніх фахівців ортопедагогів-реабілітологів для роботи з людьми з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, а саме – це побудована за блоковим принципом модель психологічної готовності. I блок – операційно-діяльнісний (рівень засвоєння теоретичних знань з дисциплін психологічного спрямування, виконання практичних та лабораторних робіт, звіт про проходження виробничих практик) та II блок особистісної підготовки (сформованість компонентів: аксіологічного, мотиваційно-вольового, тренування й розвитку емоційного інтелекту, адаптаційного, професійної самоактуалізації та профілактики професійного вигорання); 2) обґрунтовано методикау експериментального дослідження психологічної готовності ортопедагогів-реабілітологів, а саме: аксіологічний компонент (формування у студента належної системи цінностей) визначався копінг-тестом Лезаруса, мотиваційно-вольовий компонент (формування мотиваційно-спонукальної сфери, рефлексивності та належних базових переконань) – методикою О.В.Карпова та методикою «Педагогічні ситуації», компонент тренування й розвитку емоційного інтелекту (навчання розумінню та управлінню внутрішньоособистісним та міжособистісним емоційними станами) – опитувальником емоційного інтелекту «ЕМІн» Д. Люсіна, адаптаційний компонент – методикою Ч. Спілбергера: визначення рівня особистісної та ситуативної тривожності, для формування компоненту професійної самоактуалізації та профілактики професійного вигорання були запропоновані арт-терапевтичні техніки; 3) визначено психолого-педагогічні умови формування у студентів ортопедагогів-реабілітологів психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, а саме: рівень сформованості знань з дисциплін психологічного спрямування за показниками: високий, середній, низький, що забезпечило сформованість операційно-діялісного блоку підготовки та впровадження тренінгової програми психологічної підготовки, що забезпечило формування блоку особистісної підготовки. Тренінгова програма була побудована з елементами когнітивно-поведінкової терапії та охопила формування компонентів: мотиваційно-вольового, тренування й розвитку емоційного інтелекту, адаптаційного, професійної самоактуалізації та профілактики професійного вигорання.

Важливо відмітити, що на етапі констатувального експерименту при визначенні рівня сформованості аксіологічного компоненту, що перевірявся тестом Лезаруса, Ільїною О.В. було констатовано, що студенти II курсу, які вже

пройшли першу педагогічну практику, застосовують наступні дезадаптивні механізми психологічного захисту: «втеча-уникнення» (73,5% осіб групи ортопедагогів-реабітологів), «дистанціювання» (54,2% осіб групи ортопедагогів-реабітологів), «позитивна переоцінка» (85,4% осіб групи ортопедагогів-реабітологів). Із адаптивних копінг стратегій, напруженими виявились шкали «самоконтроль» (85,3% осіб групи ортопедагогів-реабітологів) та пошук соціальної підтримки (96,1% осіб групи ортопедагогів-реабітологів). Зазначене свідчить, що більшість студентів вчителів-дефектологів на етапі «знайомства» з майбутньою професією прикладають зусилля відокремитися від ситуації та зменшують її значимість, при цьому переоцінюючи власну персону. Тобто, студенти-дефектологи II курсу виявились з низьким рівнем аксіологічного компоненту [111].

Вимір рівня показників емоційного інтелекту по шкалі «ЕмІн», Д. Люсіна (компонент тренування й розвитку емоційного інтелекту висвітлив дані про низький рівень розвитку міжособистісного розуміння у студентів як ортопедагогів-реабітологів так і інших груп студентів. Показники «низького рівня» та «дуже низького» рівня міжособистісного розуміння виявились у 71,5% осіб всіх обстежуваних груп. При цьому сумарний показник «середнього», «високого» та «дуже високого» рівнів міжособистісного управління виявився у 77,4% осіб вчителів-дефектологів та у 59,4% осіб вчителів загальноосвітніх шкіл. Зазначене свідчить, зазначає Ільїна О. В., про ідею майбутніх педагогів (студентів другого курсу), встановлювати правила без врахування ситуації учня. Сумарні показники «середнього», «високого» та «дуже високого» рівнів внутрішньо особистісного розуміння виявились у 80,6% осіб ЕГ та 75,5% осіб КГ, при цьому сумарні показники «середнього», «високого» та «дуже високого» рівнів внутрішньо особистісного управління виявились у 57,5% осіб ЕГ та у 59,5% осіб КГ. Тобто, дисертантка дослідила, що при більш високих показниках високого рівня власного розуміння, відсоток студентів з показниками високого рівня власного управління, суттєво менший, що свідчить про перевагу імпресивним діям [116].

Рівень сформованості адаптаційного компоненту перевірявся здобувачкою методикою Ч. Спілбергера: визначення рівнів особистісної та ситуативної тривожності. Ільїна О.В. зазначила, що показник «високого рівня» особистісної тривожності спростерігається у більшій частини студентів як ЕГ так і КГ. Так, у ортопедагогів-реабітологів (ЕГ) показник склав 63,2% осіб. Високий рівень ситуативної тривожності виявився у 72,3% студентів як ЕГ, так і КГ [126].

Таким чином, після здійсненого констатувального аналізу були визначені рівні сформованості компонентів психологічної готовності у майбутніх ортопедагогів-реабітологів, вчителів-дефектологів та вчителів загальноосвітніх шкіл – високий, середній та низький. На низькому рівні виявились компоненти: аксіологічний, тренування й розвитку емоційного інтелекту та адаптаційний. На середньому рівні виявились компоненти: оперування засобами досягнення мети та мотиваційно-вольовий.

Третій розділ дисертаційного дослідження Ільїної О.В. «Впровадження програми психологічної підготовки ортопедагогів-реабітологів до професійної діяльності» висвітлює програму формування психологічної

підготовки майбутніх ортопедагогів-реабілітологів, де вказані її мета, завдання, зміст, етапи та форми організації.

Слушно, що для формування компоненту «оперування засобами досягнення мети», дисертантка запропонувала програму, що забезпечила формування компетенцій, передбачених загальними вимогами до вивчення дисциплін психологічного спрямування: наступності, послідовності, мотивації до професійної діяльності, рефлексивності, науково-теоретично-прикладного мислення. Програма забезпечилась шляхом вивчення дисциплін: Ортопсихологія, «Вікова та педагогічна ортопсихологія», «Психолого-педагогічна діагностика та консультування», «Нейропсихологія», «Консультування родини», «Арт-терапевтичні технології в навчанні дітей з порушеннями опорно-рухового апарату». Крім того, грамотно побудовані лабораторні та практичні заняття та програми виробничих практик – в повній мірі забезпечили формування необхідних знанієвих складових [131].

Формування II блоку підготовки – особистісної готовності, було забезпечено впровадженням психолого-педагогічної тренінгової програми, що була побудована з елементами когнітивно-поведінкової терапії.

Слушно, що здобувачка в дисертаційній роботі зазначила, що при формуванні психологічної готовності ортопедагога-реабілітолога до професійної діяльності вельми важливо не тільки дати студенту теоретико-академічні знання передбачені навчальним планом університетської підготовки, але й сформувати навички щодо розуміння власного емоційного стану та стану людини, яка має вади в розвитку і тим самим відрізняється від основної групи [155].

Найкращим навчальним уроком по розумінню іншої, «інакшої» людини є змодельована навчальна ситуація, де через дійство, опосередковано, усвідомлюються, аналізуються, провокуються фрустрації та засвоюються основні критерії цінностей та стандартів. Методи моделюючого та ситуаційного навчання Ільїною О.В. були передбачені в тренінговій програмі, а саме у вправі «Ведмедик з магазину іграшок» при формуванні аксіологічного компоненту [254]. У зазначеній вправі здобувачкою була використана метафора – ведмедик з відірваним гудзиком. Символом ведмедя є фізична сила, здоров'я та витривалість, а відірваний гудзик символізує деяку недосконалість. Рефлексія студентства на змодельовану ситуацію в повній мірі висвітлює якісні зміни процесу формування особистісних рис, здатності застосовувати знання на практиці, тобто бути компетентним у своїй подальшій педагогічній діяльності як на ниві спеціальної освіти так і в інтегрованих закладах освіти. Тобто, можна констатувати, що запропонована вправа в повній мірі підтверджує свою валідність у використанні при підготовці спеціальних педагогів і перш за все – ортопедагогів-реабілітологів.

Подібну позитивну оцінку заслуговують і інші запропоновані вправи з загальної програми особистісної готовності ортопедагога-реабілітолога до професійної діяльності [245].

Після впроваджені програми психологічної підготовки ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності Ільїною О.В. був здійснений локус-контроль результатів особистісних змін та рівнів сформованості необхідних

компонентів психологічної готовності у контрольній та експериментальній групах, що представлено в III розділі дисертаційної роботи.

Високі рівні виявились у компонентів: оперування засобами досягнення мети (ЕГ), аксіологічного компоненту (ЕГ), мотиваційно-вольового (ЕГ). Середній рівень компонентів: оперування засобами досягнення мети (КГ), аксіологічного компоненту (КГ), мотиваційно-вольового (КГ), тренування й розвитку емоційного інтелекту (ЕГ та КГ), адаптаційного (ЕГ та КГ).

Зазначені отримані експериментальні дані, обґрунтовуються та пояснюються дисертанткою як якісні зміни, що стали можливими завдяки впровадженій програмі психологічної підготовки, побудованій з блоковим принципом. Суттєво відмітити, що компоненти тренування емоційного інтелекту та адаптаційний піднялись лише до «середнього» рівня, в той час як інші «піднялись» до «високого». Так, впроваджена програма психологічної підготовки ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності призвела до суттєвого зменшення кількості осіб із «низьким» і «дуже низьким» рівнями міжособистісного і внутрішньоособистісного розуміння й управління, а також розуміння експресії, хоча кількість обстежуваних із «високим» рівнем управління міжособистісними взаєминами як ув ЕГ, так і в КГ залишилась більшою на 1,23 разу порівняно з кількістю осіб із «високим» рівнем міжособистісного розуміння. Вказане засвідчує, що студенти педагогічного напрямку потребують більшої кількості запланованих навчальних годин виробничої практики для навчання розуміння емоційних станів учнів, або ж альтернативною може стати волонтерська діяльність у спеціальних закладах освіти для дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату впродовж усього навчання в закладі вищої освіти в позалекційний час [176].

Адаптаційний компонент (рівень особистісної та ситуативної тривожності) виявився після впровадження програми формування психологічної готовності на середньому рівні як в ЕГ, так і в КГ. Науковий експеримент повною мірою підтвердив (як і зазначали науковці) твердження про можливий особливий постійний стан високого рівня особистісної тривожності у студентів – «навчальна тривожність» [184].

В результаті проведеної досліджуваної роботи з проблеми формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності Ільїною О.В були зроблені висновки, що відповідають поставленим задачам, зазначеним на початку наукового експерименту.

То ж, проаналізувавши дисертаційну роботу Ільїної О.В. «Формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності», потрібно зазначити, що науковий доробок має практичну цінність з огляду на отримані якісні показники, що підтверджуються методом достовірності за критерієм Фішера.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Ільїної О.В. висвітлені у 13 наукових працях, з них: 5 статей у фахових наукових виданнях України (у т.ч.1 – у виданні, що включене до міжнародної наукометричної бази) та 1 – в міжнародному фаховому періодичному виданні, 8 – матеріали всеукраїнських та міжнародних конференцій, що в повній мірі відповідає вимогам до кандидатських дисертаційних робіт.

Дисертаційна робота Ільїної О.В. має чітку структуру з визначеними та досягненими метою та завданнями, сформульованими об'єктом та предметом дослідження та запропонованою гіпотезою. Висновки, що були зроблені за результатами дисертаційного дослідження повною мірою підтвердили цілі, зазначені в науковому доробку.

Проте, доцільно висловити зауваження та побажання до дисертаційного дослідження:

1. Було би доцільно розкрити та представити основні проблеми студентської ситуаційної та особистісної тривожності.

2. В роботі мають місце стилістичні помилки.

Зазначені зауваження не знижують позитивного враження від дослідження. Наукова робота виконана на високому професійному рівні. Аналіз дисертаційного дослідження Ільїної О.В. дає підставу для висновку, що за результатами дослідження здобувачем висвітлені важливі питання причин виникнення психологічної неготовності фахівців спеціальної освіти до виконання професійних обов'язків. І, виходячи з зазначеного, запропонована практична програма, що забезпечує в повній мірі формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності.

Дисертаційна робота «Формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності» відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а її автор Ільїна Оксана Василівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент
кандидат психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри логопедії
та спеціальних методик Кам'янець-
Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

О.В. Гаврилов

